

Світлій пам'яті Володимира Васильовича Юрчишина

Науковець – за фахом, селянин – за духом, аграрний політик – за суспільним визнанням

Непоправної втрати зазнала українська наука – пішов із життя видатний вітчизняний учений аграрник–економіст, доктор економічних наук, професор, академік НААН, заслужений діяч науки і техніки України, один із фундаторів Національної академії аграрних наук України Володимир Васильович Юрчишин.

Пішов на 93-му році життя з почуттям визначеного й виконаного ним пожиттєвого завдання, залишивши нам у спадок для використання неоціненно багаті результати своїх науково-фундаментальних і науково-прикладних досліджень високого теоретичного рівня, опубліковані ним у більше ніж 500 наукових працях, віддзеркалені у 52-х дисертаціях його учнів та в живому спілкуванні з селянами, виробничниками, науковцями, громадськими діячами і політиками.

Яка це чуйна, порядна й справедлива Людина, я відчув ще на початку 1970-х років, коли записався на прийом до Володимира Васильовича – тоді ректора Української сільськогосподарської академії (нині Національний університет біоресурсів і природокористування України), а мене як випускника було при розподілі молодих спеціалістів залишено працювати у цьому славетному вищому навчальному закладі. Спілкування стосувалося болючої теми – забезпечення моєї сім'ї житлом, відбувалося в присутності голови профкому та було з мого боку, так би мовити, «бурхливим» і в кінцевому підсумку – результативним.

Уже в той період своєї науково-педагогічної діяльності Володимир Васильович по праву вважався одним із провідних учених аграрників – економістів.

Зауважу, що в обмеженому за обсягом дописі неможливо в усіх деталях проаналі-

зувати його велику наукову спадщину, тому в міру свого розуміння логіки цього неординарного вченого зупинюся на вузлових етапах його наукового пошуку й одержаних результатах.

Зокрема, він є засновником української наукової школи з питань економіки садівництва і виноградарства. Володимиром Васильовичом та його учнями було ґрунтовно опрацьовано науково-методологічні засади й методичні підходи до визначення економічної ефективності та потенціалу порід і сортів плодкових культур, що уможливило на практиці інтенсифікувати садівництво.

По-справжньому я пройнявся науково-професійним генієм В.В. Юрчишина під час спільної роботи в Українському науководослідному інституті економіки і організації сільського господарства ім. О.Г. Шліхтера (нині Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»), якому він віддав понад 30 років свого життя (1975-2006).

Цей період характеризується активізацією організаційно-економічних перетворень в аграрному секторі економіки на зламі суспільно-політичних епох і становленням державності України. Останніми роками існування колгоспно-радгоспного ладу на тмпах розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва дедалі негативніше позначалася дія закону про відповідність виробничих відносин рівню й характеру продуктивних сил сільського господарства. Це спонукало аграрну наукову спільноту, зокрема і науковий колектив Інституту, до пошуку шляхів кардинальної зміни виробничих відносин у сільському господарстві. Особливу активність у цьому відношенні виявляв і В.В. Юрчишин. Зокрема, перед

Інститутом було поставлено завдання розширення та поглиблення досліджень з управлінської тематики, а саме з питань **теорії й методології управління сільським господарством та агропромисловим комплексом**. Тому в грудні 1976 року в Інституті було створено відділ управління сільськогосподарським виробництвом, який очолив д.е.н., проф., член-кор. ВАСГ-НІЛ (з 1999 року – академік УААН) В.В. Юрчишин.

Як відзначав сам Володимир Васильович, «на відміну і на розвиток практики розгляду проблем управління переважно з організаційно-структурних позицій, що домінували на той час, цим науковим колективом у теоретичному плані були істотно доповнені й поглиблені підходи до дослідження проблем управління у напрямі розгляду сільського господарства як системи, управління якою має розглядатися як визначальний державний полікомпонентний і багатоцільовий механізм, орієнтований на кінцеві результати. Він має ґрунтуватися на єдності та спрямованості дій у заданому напрямі всієї необхідної сукупності політичних, правових, соціальних, економічних, організаційних, ресурсних, інших інструментів досягнення кінцевої мети» (наведено витяг із опису історії діяльності відділу, підготовленого Володимиром Васильовичем спільно з автором до друку).

Це дало змогу в методологічному плані розгорнути повномасштабні дослідження з формування передумов ефективного державного управління сільським господарством і АПК в цілому, й насамперед з обґрунтування засад державної аграрної політики. Спільно із Всесоюзним науково-дослідним інститутом економіки сільського господарства (м. Москва, Ушачов І.Г.) було опрацьовано Концепцію розроблення Генеральної схеми управління сільським господарством у системі АПК СРСР, якою передбачалося здійснити перехід від вузькогалузевого до загальносистемного управління, зокрема і створенням єдиного консолідованого органу управління АПК. Обґрунтовані в Концепції положення було покладено в основу організації управління сільським господарством та

АПК в системі колишніх Держагропрому СРСР і Держагропрому УРСР.

Виправданість такого підходу до управління галуззю підтверджена практикою 1989-1990 років, коли, здійснюючи управління нею через систему Держагропрому, Україна досягла найвищих результатів у розвитку сільського господарства за всі радянські роки.

Ще одним результатом започаткованого В.В. Юрчишином системного підходу до розв'язання проблем підвищення ефективності управління стало опрацювання наукових засад формування системи кадрового забезпечення галузі в усій її багатогранності: стилю й методів роботи керівників, їх здатності формувати трудові колективи та створювати в них сприятливі психологічні умови, відповідальності перед працівниками і суспільством за результати виробництва, організації ефективної для того часу системи навчання й підвищення кваліфікації керівників і спеціалістів сільського господарства, виведення на чільне місце соціальних аспектів господарювання, у тому числі в частині підвищення зарплати колгоспникам та працівникам радгоспів, розвитку соціальної інфраструктури сіл, інших сільських поселень, формування й економічної підтримки сільських культурних і комунально-побутових та оздоровлюючих осередків, підготовки за рахунок підприємств спеціалістів сільського господарства і працівників масових професій тощо.

Особливе місце в цей період відводилося В.В. Юрчишином та його співробітниками формуванню районних агропромислових об'єднань (РАПО), особливостей здійснення районними й обласними органами управління сільським господарством економічних функцій, підвищення ролі районного планування і використання для реалізації цих планів централізованих фондів РАПО, а також дослідженням із питань управління якістю праці та продукції у сільському господарстві.

Напрацювання світоглядних основ і методології вдосконалення управління у сільському господарстві й АПК дало змогу В.В. Юрчишину дійти також висновку, що це тільки часткове розв'язання проблеми

підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Глибинною ж першо-причиною незадовільного стану галузі є незацікавленість працівників сільського господарства в кінцевих результатах своєї праці через повне відчуження селян від землі та майна значною мірою від результатів діяльності колгоспів та радгоспів – основних організаційно-правових форм сільськогосподарської діяльності в радянській Україні. Цю зацікавленість можна значно підвищити на основі **удосконалення майнових і земельних відносин**.

Для створення умов, які б спонукали всіх членів колгоспу й кожного члена колективу зокрема, до поступального нарощування, ощадливого збереження та ефективного використання колективного надбання, В.В. Юрчишин, який в Інституті очолив відділ відносин власності, спільно з визначним науковцем О.М. Онищенко й іншими вченими обґрунтували спосіб індивідуалізації колективного майна колгоспу його паюванням між членами господарства відповідно до внеску кожного колгоспника в колективне надбання та розробили методичні рекомендації з паювання власності колгоспів. У цих рекомендаціях уперше було визначено необхідність, мету й суть приватизації майна в колгоспах, сформульовано методичні засади розрахунку розмірів майнових паїв і дивідендів на них, визначено шляхи подальшого реформування відносин власності в колгоспах. Користуючись цими рекомендаціями, було здійснено приватизацію майна практично в усіх колгоспах України.

Беззаперечний внесок В.В. Юрчишина також в обґрунтування напрямів удосконалення земельних відносин. Спільно з О.М. Онищенко вони різко виступили проти передбаченого схваленою Верховною Радою України «Концепцією роздержавлення і приватизації підприємств, землі та житлового фонду» підходу до приватизації землі, згідно з яким усі сільськогосподарські угіддя приватизуються за допомогою бонів (цінних паперів) із безоплатною видачею останніх усім дорослим (від 16 років і вище) громадянам України.

Вони запропонували інший підхід, за яким приватизація земель сільськогосподарського

призначення повинна здійснюватися на безоплатній основі тими, хто її обробляє: членами трудових колективів сільськогосподарських підприємств та населенням, у користуванні якого знаходяться земельні ділянки. В кінцевому підсумку цей підхід одержав суспільне визнання і знайшов відображення у Земельному кодексі України (1992 р.).

У перші роки незалежності держави, в умовах загальної трансформаційної кризи, сільське господарство за дуже короткий, з погляду історії, період було відкинуто на багато десятиліть назад, а його соціальна першооснова і єдиний годувальник країни – селянство – поставлено в умови соціального пригнічення. Дестабілізаційні процеси багаторазово переважали створювальні, внаслідок чого за соціально-економічною результативністю великомасштабне і глибоке реформування аграрних відносин поки що не виправдовувало сподівань. Володимир Васильович дійшов висновку, що ... «із суспільно-політичної точки зору проведення аграрної й земельної реформ виправдано розглядати як винятково важливе явище, яке стало можливим за ініціативи найвищих структур державної влади і має бути віднесене до здобутків порадянського розвитку сільського господарства країни». Проте трапилося й те, чого не можна було допускати в жодному випадку: надзвичайно важливі суспільно-політична сутність і стратегічно-цільове призначення аграрних реформувальних не були підкріплені практичними справами. Такий стан сільського господарства «спричинений відсутністю чітко визначеної державної аграрної політики, ... передусім у частині її організації і механізмів здійснення» (див. *Зубець М.В., Юрчишин В.В. До проблеми розвитку та підвищення дієвості аграрної політики // Агрпромиловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (вип. 6); за ред. П.Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – С. 5-22*).

Тому вже у цей період його науковий пошук був спрямований насамперед на розроблення висхідних основ новітньої аграрної політики, а очолюваний ним відділ був реорганізований у відділ **теорії і методології аграрної політики**.

На переконання В.В. Юрчишина та його однодумців, до яких я відношу й себе, новітня аграрна політика має бути не політикою правлячої політичної партії – монополіста, як у радянські часи, а бути сприйнятою суспільством, далекоглядною і не підлягати суттєвим змінам при зміні очільників органів влади, як це спостерігається нині, тобто має бути виключно державницькою політикою.

Визначальними серед висхідних основ цієї політики він визначив такі:

реальне визнання в усій системі аграрних відносин первинності соціальних та економічних інтересів і потреб селянства, поглиблення й підвищення соціально-економічної результативності розвитку аграрних відносин;

аграрна політика має містити чітке стратегічне бачення державою не лише соціально-економічного, а також суспільно-політичного майбутнього села з одночасним визначенням шляхів, напрямів, етапів і концептуальних механізмів його забезпечення;

подальше нехтування очевидними істинами стосовно визначального місця та ролі сільського господарства в економіці країни й формування відповідних макроекономічних відносин завжди обертатиметься для країни економічними, а для владних структур – політичними втратами;

надання новітній аграрній політиці поступальної інноваційної сутності, ... поступальна орієнтація науки і виробництва на здійснення на пріоритетних засадах інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві;

побудова й практична реалізація аграрної політики на засадах системності, врахування в державному управлінні сільським господарством відносної однаковості основних факторів його ефективного функціонування, соціальних, економічних, фінансових, матеріальних, організаційно-управлінських тощо. Досить хоча б невеликої недооцінки такої реальності, як починає проявлятися відомий закон Лібіха, згідно з яким кінцевий результат будь-якої діяльності найбільшою мірою залежить від фактора, який знаходиться в мінімумі;

поступальна орієнтація аграрної політики на те, що за обставин, які склалися, подолання соціально-економічного занепаду сільськогосподарської галузі матиме довгостроковий характер і вимагатиме концентрації великих фінансово-економічних зусиль країни.

Практичним втіленням світоглядних поглядів В.В. Юрчишина щодо засад новітньої аграрної політики України стало розроблення за його активної участі концептуальних основ аграрної політики України, аграрної (аграрно-продовольчої) доктрини, проекту Закону України «Про сільське господарство» тощо.

Особливо необхідно відзначити плідну колективну співпрацю В.В. Юрчишина з іншими науковцями Інституту аграрної економіки в науково-методологічному й організаційно-методичному супроводженні аграрних перетворень під керівництвом визнаного в суспільстві наукового ініціатора цих реформ – академіка НААН П.Т. Саблука, в тому числі з питань розвитку різноукладності на селі, формування та розвитку земельно-орендних відносин, опрацювання науково-організаційних засад реформування сільськогосподарських підприємств у виробничо-господарські структури ринково-підприємницької суті, обґрунтування шляхів розв'язання інших болючих проблем аграрних трансформацій.

Не всі його напрацювання сприймалися урядовцями і політиками як керівництво до дії, проте переконаний, що логіка необхідності прийняття такого напрямку наукового й законодавчого забезпечення розвитку сільського господарства і села невідворотна.

В останнє десятиліття своєї творчої діяльності В.В. Юрчишин зосередився на розв'язанні проблем аграрної реформи – **соціальних проблем розвитку аграрної сфери**, спочатку очолюючи відділ аграрної і соціальної політики в ННЦ «Інститут аграрної економіки», а потім працюючи головним науковим співробітником відділу економіки й політики аграрних перетворень ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Він започаткував і до останнього подиху продовжував досліджувати соціальні й організаційні основи втілення в аграрну

політику і практику соціоекономічних засад розвитку українського села, зокрема з науково-ідеологічного забезпечення новітньої державної аграрної політики в напрямках:

її поступально сільсько-селянської спрямованості, під якою Володимир Васильович розумів забезпечення реальної пріоритетності інтересів села та селянства;

системного розвитку сільських територій, а в ширшому розумінні – сільського розвитку в усій його масштабності (подібно до того, як аграрні реформи вважаються серцевиною сучасної аграрної політики, збереження села і селянства на основі системного сільського розвитку має стати визначальною задачею аграрної політики майбутнього);

її стратегічно відроджувальної сутності та характеру здійснення (розроблення такої політики й уже перші кроки її повинні започаткувати активізацію відроджувальних процесів в агропродовольчій сфері економіки та одержання від них реальної соціально-економічної віддачі);

її ґрунтування на хоча б найзагальніших передбаченнях відносно моделей формування у країні стратегічно орієнтованого аграрного ладу (устрою), майбутнього вітчизняного сільського господарства, села і селянства, а також відповідного способу сільського життя (див. *В.В. Юрчишин. Формування і системна розбудова новітньої державної аграрної політики // Економіка України. – 2007. – № 10. – С. 4-14*).

Очевидно, відчуваючи швидкоплинність людського життя, Володимир Васильович у кінці цієї статті зауважив, що «довести вирішення цієї проблеми до логічного завершення зможуть лише зацікавлені колективи науковців різних профілів, управлінців, виробників».

Виконуючи цю настанову, в ННЦ «Інститут аграрної економіки» активно використовують багату наукову спадщину Володи-

мира Васильовича. Зокрема, його настанови, ідеї та напрацювання використані відділом проблем галузевого і територіального управління Інституту при обґрунтуванні шляхів удосконалення управління аграрним сектором в умовах децентралізації влади, євроінтеграції й розвитку самоврядування, розвитку кластерних систем в агропромисловому виробництві, опрацюванні парадигми аграрного устрою України, пропозицій до проекту Закону України «Про основи аграрної політики на період до 2026 року» тощо.

Науковий загал віддає належне і його громадянській позиції, яку він проявляв протягом усього свого життя. Зокрема, прижиттєво очільник аграрної вітчизняної науки академік НААН М.В.Зубець та нині академік НАН України В.М. Геєць згадують про адміністративний тиск на Володимира Васильовича за здійснені ним заходи щодо українізації Української сільськогосподарської академії без узгодження з партійними органами, його протидію розорюванню цилінного, віковично ковильного степу у всевітньо відомому національному заповіднику «Асканія-Нова», спробам певних комерційних сил перетворити найкращі земельні угіддя Криму на платіжний засіб, відстоювання інтересів Національної академії аграрних наук України, про неодноразові, спільно з іншими визначними науковцями, публічні звернення до владних структур із приводу загрозливо-руйнівного стану сільського господарства й сільсько-селянського сектора тощо. Вони відзначають, що за його твердість у відстоюванні своїх наукових поглядів і чітку безкомпромісну громадянську позицію в середовищі членів Академії В.В. Юрчишина називають її совістю.

Глибокий уклін йому до самої матінки-землі, інтереси якої та селян, що на ній проживають, він відстоював!

***М.Ф. КРОПИВКО, доктор економічних наук, професор,
академік НААН, заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»***

*